

apathikus lényeket! A játéktér legyen a szociális és politikai rend bevezető iskolája. Sok, nagy játéktér az iskolának! Kiemeli Berlin városának áldozatkészségét ebben a tekintetben.

Külön előadásban ismerteti az utca hatását a fejlődő ifjúra. Az utcán minden külsőség és látszat. Szélesbíti a látókört, izgat, öntudatra ébreszt, demokratikussá teszi az ifjút. Az utca a nyilvánosság fényénél fogva erkölcsileg kevésbé veszedelmes. De nem szabad az utca nevelésére bízni az ifjút. Illusztráltkönyv az, melyet okkal-móddal fel kell használni. És megszívlelésre méltó, amit a szerző az olvasásról mond. A személyes tanítás Ostwald szerint elsőrangú tehetségeknél kevésbé jön tekintetbe, csak a közepesnél. Az igazi talentumot passzivitásra kényszeríti. Szabadon, hajlamainak megfelelően megválasztott olvasmányai, tanulmányai hatnak az ilyenre igazán fejlesztőleg. Ez tény. A nagyvárosi gyermekben azonban veszedelmes betegséggé fajulhat az olvasás dühe. (A Nick Carter-klubok.) Az újságolvasás nem árt meg az ifjúnak, ha helyesbítjük az újság nyújtotta hamis világképet, mely csak beteges, a szokatlan tüneteit tükrözteti az életnek, vagy pedig a középértéken felülemelkedő jelenségeket tárja elénk. A helyes olvasás fontos tényezője a nevelésnek.

A IX. összefoglaló előadásban az elhamarkodott itéletmondástól óvja az írókat. A nagyvárosok alapos megfigyelésére még nem volt elég hosszú az idő eddig. Vélemények egyes tapasztalatokról elhangozhatnak, de határozott tudás még nincs ezen a téren. Merész mondas volt például Schäfer heidelbergi tanáré, aki szerint nagyváros még nem szült nagy embert. Színtere legyen az ő működésének, de fejlődni abban nem fejlődhetik naggyá. A nagyvárosok iskoláinak hibái nem a dolog természetében rejlenek, a nevelési problémák felületes felfogásából származnak. A nagyvárosi iskola programjába fel kell venni a munkát. Ennek hiánya a nagyvárosi iskola pädagogiai szegénysége.

Teveli Mihály.

★

Millicent Mackenzie: Hegel's educational theory and practice.

London. 1909. p. XXII. + 192.

Gyakran idézik Hegel állítását, hogy a büntetés, melyet a nagy ember a világra ró, az, hogy a világ magyarázni kénytelen őt. Ez a gondolat, ha valakire, legjobban szerzőjére alkalmazható. Metafizikai álláspontja, mely szerint a mindenség abszolút valósága az ész (logos), az absolutum objektívált szellem, mint neohegelianizmus a legújabb időben is újraéled Amerikában (*B. Sterrett, J. Watson, J. Royce*), Angliában (*T. H. Green, Bradley*), Németországban (*B. Kern, Lasson*),

részben *Cohen*). Ezzel kapcsolatban Hegel pädagógiai gondolatai is érdeket keltenek azokban, akik szoros összefüggést látnak a filozófia s a pädagógia között.* Mackenzie munkájának célja a hegeli filozófiát mint egy nevelési elmélet és gyakorlat alapvetését bemutatni.

Hegelnek nincs külön pädagógiai rendszere; idevágó nézetei filozófiai műveiből, leveleiből s azon beszámoló beszédeiből kell összeállítanunk, melyeket mint nürnbergi gimnáziumi igazgató a szülőkhöz intézett. Ha Hegel pädagógiai elméletét ezen adatokból rekonstruáljuk, filozófiájának két és pedig *idealista* és *evolucionista* szempontja teszi ezt érthetővé: a világ végső alapja a szellem, mely öntudatlan az ásványban, tudatosságra fejlődik az állatvilágban s az öntudatos-ság fokát éri el az emberben. Ez viszont vagy *természeti* ember, kinek nincs saját akarata, hanem a természet szolgája, vagy *morális* ember, aki parancsol magának, azonosítja magát az univerzummal s eléri a szabadság fokát. Az ember eleinte nincs tudatában először az univerzummal való egységének. A nevelés épen azért szükséges, hogy ezt az egységet az egyénben tudatosítsa, illetőleg ezen egység tudatának evolúcióját előmozdítsa. A nevelő így az univerzális szellem segítőtársa, kinek vezetése mellett győzedelmeskedik a gyermek a természet és szellem antitézisén s lesz természeti emberből morális emberré. Hegel szerint a *nevelés* szó mindig bizonyos értelemben megszabadulást jelent, t. i. a szellem megszabadulását a természet föltételeitől. Az az igazán *liberális* nevelés, mely az elmét szabaddá teszi. Ez a főszerpont szabja meg Hegelnél a tanítás módját s az egyes tanítástárgyak pädagógiai értékét is.

Hegel nevelési nézetei nemcsak metafizikai alapfelfogásával (panlogizmusával), hanem *jog- és államfilozófiájával* is szorosan kapcsolatosak. Ma is figyelemreméltó s nagy kortársának, Herbartnak idevágó gondolataival érdekesen összehasonlítható nézetei vannak a gyermeknek a neveltetésre való jogaira, a szülők jogaira, a büntetésre, az iskolára mint a család és a nyilvános élet között való átmeneti helyre stb. nézve. Minthogy Hegel rendszere több évtizedig mintegy porosz állami hivatalos filozófia szerepelt, kérdésbe tehető, vajjon milyen viszonyba állítja Hegel az államot s a nevelést?

Élesen megkülönbözteti a *polgári közösséget* az *állam* fogalmától. Az előbbi szerinte átmenet a család és az állam között. Míg a család képviseli az etikai egységet, a polgári közösség etikai különbözőségeket mutat, azaz egymáshoz alkalmazkodó s így az élet, közbiztonság, törvény szükségleteit kielégítő egyedekeket. Az állam ellenben

* V. ö. *W. T. Harris*: *Psychological Foundations of Education*. New-York, 1904. *A. Lurqueer*: *Hegel as Educator* 1909.

öntudatos etikum, realizált erkölcsi eszme, a legnagyobb tekintély, melynek mind a család, mind a polgári közösség törvényei és érdekei alá vannak vetve. Minden polgári kötelességnek az állam adja meg a rációját és igazolását. Hegel eszményképe az antik nevelési ideálja: *a jó állampolgáré*.^{*} Nála is, mint a görögöknél, kikre hivatkozik is, a nevelés végső célja a politikai erény. Hogy pedig ezt mindenki elérhesse, követeli az általános tankötelezettséget s az iskolák államosítását. Az állam felelősségére óhajtja bízni az iskolai fegyelmet, módszert, tanítástervet, a tanulók selectióját stb. Ezért hangoztatja a magániskolák eltörlését is, mint amelyek amellet, hogy kisebb tekintélyűek s rosszul felszereltek, sajátos és nem egyetemes szociális szelleműek. S ugyanakkor, midőn Fichte pestalozzianus iskolák föllállítására buzdítja a németeket s a philantropisták iskolái is mindinkább terjednek: Hegel arra szólítja fel honfitársait, hogy a közoktatásügyet ne bízzák magánemberekre, mert ez legelsőrangú állami föladat.

Hegel, midőn a nürnbergi gimnázium rektora volt, sokat foglalkozott a *középiszolák* kérdéseivel, annál is inkább, mert Niethammerrel, a bajor iskolák akkori újjászervezőjével bizalmas barátságban volt. Hegel készséggel elismerte a reáliszolák látjogát, de az igazi liberális műveltség iskolájának a gimnáziumot tartotta. Egy itáliai humanista lelkesültségével védelmezi az antik nyelv és irodalom nevelő értékét: «Ha — úgymond — az első paradicsom az emberi természet paradicsoma volt, a klasszikus világ az emberi *elme* paradicsoma.» Bár sokra becsülte a klasszikus stílust, nem ezt tartotta — mint legtöbb kortársa — a gimnáziumi tanítás céljának s az antik kultúra fő értékének; egész valója azért fordult a klasszikusokhoz, mert ezek semmi összeköttetésben sincsenek a mai mindennapi élettel, hanem egy messzefekvő világ megértésének adják meg a kulcsát. Azonfelül a klasszikus nyelvek ismerete az egyetemi munka elengedhetetlenül szükséges alapja.

Hegel szerint is, mint Herbart szerint, minden nevelés végső célja a moralitás. Hegel nem mond sok újat az egyes tanítástárgyak, művészetek, példa, fegyelem stb. által közvetített erkölcsi nevelésről; igazán értékeset e tekintetben a *filozófiai propedeutikának* a direkt erkölcsi nevelést célzó elemeivel nyújt. Egyébként is nagyon figyelemreméltó a filozófia tanítására vonatkozó terve (p. 136—7.); ezen studiumnak célját nem pusztán az addigi tanulmányok betetőzésében, hanem főkép az egyetemi tanulmányokra való előkészítésben látja.

Mackenzie kimutatja, hogy sem Rousseau, sem Basedow és

^{*} *Hegels Werke*. Berlin, 1832—1840. VIII. 153., 238., 261.

Pestalozzi nem voltak olyan hatással Hegelre, mint más nagy kortársukra, pl. Kantra, Goethere, Schillerre, Fichtere és Herbartra. Részletesen összehasonlíttja Hegel és Fröbel gondolatait s érdekesen mutatja ki az utóbbiban rejlő hegelianus hatásokat. Függetlenül a szerző kivonatokat és szemelvényeket közöl Hegel híres tanügyi beszédeiből, melyek a klasszikus tanulmányokra, a fegyelemre, a középiskolai katonai gyakorlatokra, az iskolának az emberiség egyetemes erkölcsi neveléséhez való viszonyára s a jellemképzésre vonatkoznak. Niethammer bajor iskolai utasításai zárják be ezen a «homályos» Hegelről szóló rendkívül világos munkát. *Dr. Kornis Gyula.*

*

Tischendorf, Julius: Präparationen für den geographischen

Unterricht an Volksschulen. Ein methodischer Beitrag zum erziehenden Unterricht, I. Teil: *Das Königreich Sachsen.* 6. Auflage. 1906. (Hilfsbuch für den 1. Unterricht in der Vaterlandskunde.) 1*60 M., geb. 2.— M. p. 194. II. *Das deutsche Vaterland.* (Hilfsbuch für den 1. Unterricht in der Geographie von Deutschland. — Anordnung nach natürlichen Landschaften). 21. Aufl. 2.— M., geb. 2*40 M. 1911. p. 300. III. *Das deutsche Reich.* (Hilfsbuch für den weitergehenden Unterricht in der Geographie von Deutschland. — Anordnung nach politischen Gebieten). 1910. 18. Aufl. 1*80 M., geb. 2*20 M. p. 227. IV. *Europa.* 19. Af. 2*40 M., geb. 2*80 M. 1909. p. 313. V. *Die ausseuropäischen Erdteile.* 17. Af. 2*60 M., geb. 3*20 M. 1909. p. 313. Leipzig. Verlag von Ernst Wunderlich.

Tischendorf a városi iskola igazgatója Netzschkauban. Könyveinek használhatóságát eléggé igazolják a kiadások számai, a Németországról szóló rész immár 21-ik kiadásban forog a német tanítók kezén. Elismeri Tischendorf, hogy a teljesség, hiánynélküliség nem lehet célja a népiskolának. Attól a kis gyermektől, akinek mi a hazai föld ismeretének első elemeit nyújtjuk, nem kívánhatjuk, hogy hazájának minden városát, völgyét, hegyesucsát, vizét, iparágát ismerje, hanem csupán az a törekvésünk, hogy az országról és népeiről összefoglaló, egységes képet kapjon és megtanulja szeretni a földnek azt a részét, ahol egykor bölcsője ringott.

A tanítási anyag elrendezése a természeti tájak szerint történik. Ezeket a tájakon azonban a gyermekeket nem a szokásosan ismert földrajzi rendszer (fekvés, határok, hegyek, vizek, helységek, stb.) szerint vesszük végig, hanem utazás alakjában, amelyet térkép, kép és élő, hazai benyomásokon alapuló ábrázolás segítségével teszünk meg a tanulókkal lélekben és valóságban. Bármely helyen megtehető ez, mivel akármelyik helyet választhatjuk kiindulási pontnak, csupán annyit kell tennie a tanítónak, hogy saját szűkebb köre, községe,